

EEN STAD MET TWEE KANTEN VAN HET SPECTRUM

ALMERE

*een exploratief onderzoek naar het proces van
organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen*

An aerial photograph showing a city on the left and agricultural fields on the right, separated by a canal. The city has a grid-like street pattern and many buildings. The fields are large and rectangular, with various shades of brown and green. A canal runs through the middle, with a bridge crossing it. The sky is not visible.

COLOFON

Titel Een stad met twee kanten van het spectrum | **Almere**
Ondertitel *Een exploratief onderzoek naar het proces van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen*
Auteur Déan Klimp | S3174050
d.n.klimp@student.nl
Opleiding BSc. Technische Planologie
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Begeleider dr. W.S. (Ward) Rauws
w.s.rauws@rug.nl
Versie Eindversie
Plaats en datum Groningen, 10 juni 2019

university of
groningen

faculty of spatial sciences

Samenvatting

Almere is het bewijs dat Nederland een paradijs is voor planners, het is een stad met twee kanten van het spectrum op planningsgebied. Aan de ene kant is er Almere waar in hoog tempo top-down gepland en gebouwd is middels gedetailleerde blauwdrukken, zoals Almere Haven: een bloemkoolwijk gekenmerkt door de duidelijke top-down organische structuur, grotendeels in een keer gebouwd met weinig ruimte en vrijheid voor aanpassingen. Aan de andere kant is er Almere waar organische ontwikkeling centraal staat met meer individuele vrijheid, zoals Almere Poort: een nieuwbouwwijk waar een concept als zelfbouw ruimte krijgt om zo zelforganisatie te stimuleren. Theorie en praktijk zijn aan elkaar gekoppeld om zo het proces van organische stedelijke ontwikkeling in Almere Haven en Almere Poort te onderzoeken; kijkende naar planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels. De resultaten leiden tot de volgende conclusie: waar Almere Haven vooral organisch is middels de ruimtelijke structuur, lijkt Almere Poort het concept van organische stedelijke ontwikkeling verder te integreren middels planningsregels en de planningsfilosofie.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	iii
Inhoudsopgave	iv
1 Introductie	2
1.1 Achtergrond en relevantie	2
1.2 Onderzoeksvragen.....	3
1.3 Introductie Casus Almere	3
1.4 Leeswijzer	4
2 Theoretisch kader	6
2.1 Roep om organische stedelijke ontwikkeling, oproep voor meer adaptiviteit	6
2.2 Organische stedelijke ontwikkeling en planningsfilosofie	6
2.3 Organische stedelijke ontwikkeling en ruimtelijke structuur	8
2.4 Organische stedelijke ontwikkeling en planningsregels.....	9
2.5 Conceptueel model	9
3 Methodologie	12
3.1 Gekozen methoden	12
3.2 Secundaire dataverzameling	13
3.2.1 Literatuuronderzoek.....	13
3.2.2 Documentanalyse.....	13
3.3 Primaire dataverzameling	13
3.3.1 Expert interviews.....	13
3.3.2 Experts.....	13
3.3.3 Analyse van interviews.....	14
3.3.4 Ethische vraagstukken.....	15
3.3.5 Validiteit en betrouwbaarheid	15
4 Resultaten.....	18
4.1 De ontwikkeling van het concept organische stedelijke ontwikkeling in de Nederlandse planningspraktijk	18
4.2 Organische stedelijke ontwikkeling: Almere Haven vs. Almere Poort	19
4.2.1 Planningsfilosofie.....	19
4.2.2 Ruimtelijke structuur.....	21
4.2.3 Planningsregels.....	22
4.3 Knelpunten en lessen van organische stedelijke ontwikkeling.....	23
5 Conclusie.....	26
5.1 Conclusie	26

5.2 Reflectie.....	27
5.3 Vervolgonderzoek	27
5.4 Dankbetuiging	27
Referenties	30
Bijlage A – Informed Consent brief	33
Bijlage B – Informatieblad	34
Bijlage C – Toestemmingsformulier	35
Bijlage D – Interviewvragen.....	36
Bijlage E – Codeerschema	37

Verantwoording beeldmateriaal

Voorblad (p. i/ii)	(RRAAM, 2013b)
Tussenblad 1 (p. 1)	(Almere woont, 2019)
Tussenblad 2 (p. 5)	(Joling, 2018)
Tussenblad 3 (p. 11)	(Golsteijn, 2013)
Tussenblad 4 (p. 17)	(RRAAM, 2013a)
Tussenblad 5 (p. 25)	(Ik bouw mijn huis in Almere, 2019b)
Tussenblad 6 (p. 29)	(Almere woont, 2019)
Achterblad (p. 38/39)	(MVRDV, 2019)

1 | Introductie

1.1 Achtergrond en relevantie

Steden worden constant op de proef gesteld door veranderingen, zowel verwacht als onverwacht. Wat planning lastig maakt is het feit dat je moet plannen voor de toekomst en die is onzeker want de enige constante die er is, is het gegeven dat veranderingen altijd een rol zullen blijven spelen (Rauws et al., 2018). Adaptieve planning focust op het genereren van adaptief vermogen om het ruimtelijk transformatieproces in goede banen te leiden door het vermogen van steden om in te spelen op veranderende condities te vergroten (Rauws & De Roo, 2016). De *Adaptieve stad* moet op deze manier weerbaar zijn tegen de onzekerheden die met de tijd komen.

Nederland staat bekend als een land waar volop gepland wordt; het wordt zelfs beschreven als een paradijs voor planners (Faludi & Van de Valk, 1994, in Rauws & De Roo, 2016). De sterke traditie van blauwprint planning is duidelijk terug te zien in de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog. Deze naoorlogse periode was een cruciale periode op het gebied van woningbouw waarin de overheid een belangrijke sturende rol vervulde in het snel voorzien van woningen. Er werden in hoog tempo woonwijken uit de grond gestampt, top-down gepland en gecontroleerd, gekarakteriseerd door uniformiteit (Bossuyt et al., 2018). De tijd leert ons echter dat deze naoorlogse wijken tegenwoordig juist de wijken zijn die veelal problematisch zijn. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (2017) laat zien dat deze wijken veelal sociaaleconomisch zwak zijn. Het is dan ook de vraag of deze traditionele strategie waarmee deze naoorlogse wijken ontwikkeld zijn de juiste oplossing is voor het creëren van een fijne woonomgeving gezien de problematische uitkomsten die nu spelen.

Een reactie op deze top-down gecontroleerde planningscultuur waarin blauwprint de sleutel leek, komt voort vanuit de gedachte dat de stad meer functioneert als een complex organisme. Geddes was toonaangevend met zijn werk door de groei en het ontwerp van steden te verbinden met biologische principes waarin de evolutietheorie van Darwin (1859) centraal stond (Batty & Marshall, 2017). De stad is zo te zien als een complex systeem, een organisme dat onderhevig is aan de acties van mensen (Jacobs, 1961, in Moroni & Cozzolino, 2019; Habraken, 1998, in Moroni & Cozzolino, 2019). In zo'n open systeem dat evolueert onder invloed van verwachte en onverwachte veranderingen kan een planningsaanpak, die meer gericht is op adaptiviteit, een belangrijke rol spelen; een voorbeeld hiervan is organische stedelijke ontwikkeling. Vanuit de complexiteitsgedachte zou organische stedelijke ontwikkeling meer flexibiliteit, spontaniteit en zo adaptief vermogen kunnen brengen als tegenhanger van de zeer controle-georiënteerde traditionele planningsaanpak (Rauws & De Roo, 2016).

De jaren 70 en 80 waren een keerpunt binnen stedelijke planning in Nederland met een shift in focus waar de mens zelf meer centraal kwam te staan. De periode wordt gekenmerkt door de zogenaamde "bloemkoolwijken", die door de organische structuur meer spontane ontmoetingen tussen bewoners zouden faciliteren om zo sociale binding te stimuleren (Wekker, 2016). De shift van planningsaanpak richting organische ontwikkeling leek even van de radar te verdwijnen maar het heeft er alle schijn van dat deze toch weer is teruggekeerd (Buitelaar et al., 2014, in Cozzolino et al., 2017). Er lijkt weer meer roep om organische ontwikkeling te komen. Deze hernieuwde trend lijkt verder te gaan dan de organische structuur van de bloemkoolwijken door het organische aspect ook te integreren via regels en middels de gevoerde planningsfilosofie. Bij planningsregels kan gedacht worden aan de wijze waarop regels geformuleerd zijn en zo een mate van sturing of vrijheid creëren. De planningsfilosofie gaat over de gedachtegang en de principes die centraal staan binnen de ontwikkeling van wijken. Dit onderzoek legt de focus op de hernieuwde trend door te kijken naar huidige organische stedelijke ontwikkeling in vergelijking met de bloemkoolwijken uit de jaren 70 en 80.

1.2 Onderzoeksvragen

Om met een kritische blik te kijken naar hoe het idee van organische stedelijke ontwikkeling door de jaren heen is toegepast in de Nederlandse planningswereld, zal de volgende hoofdvraag beantwoord worden:

Hoe verhouden de huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes tot de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80, en in hoeverre is dit terug te zien in Almere Poort en Almere Haven?

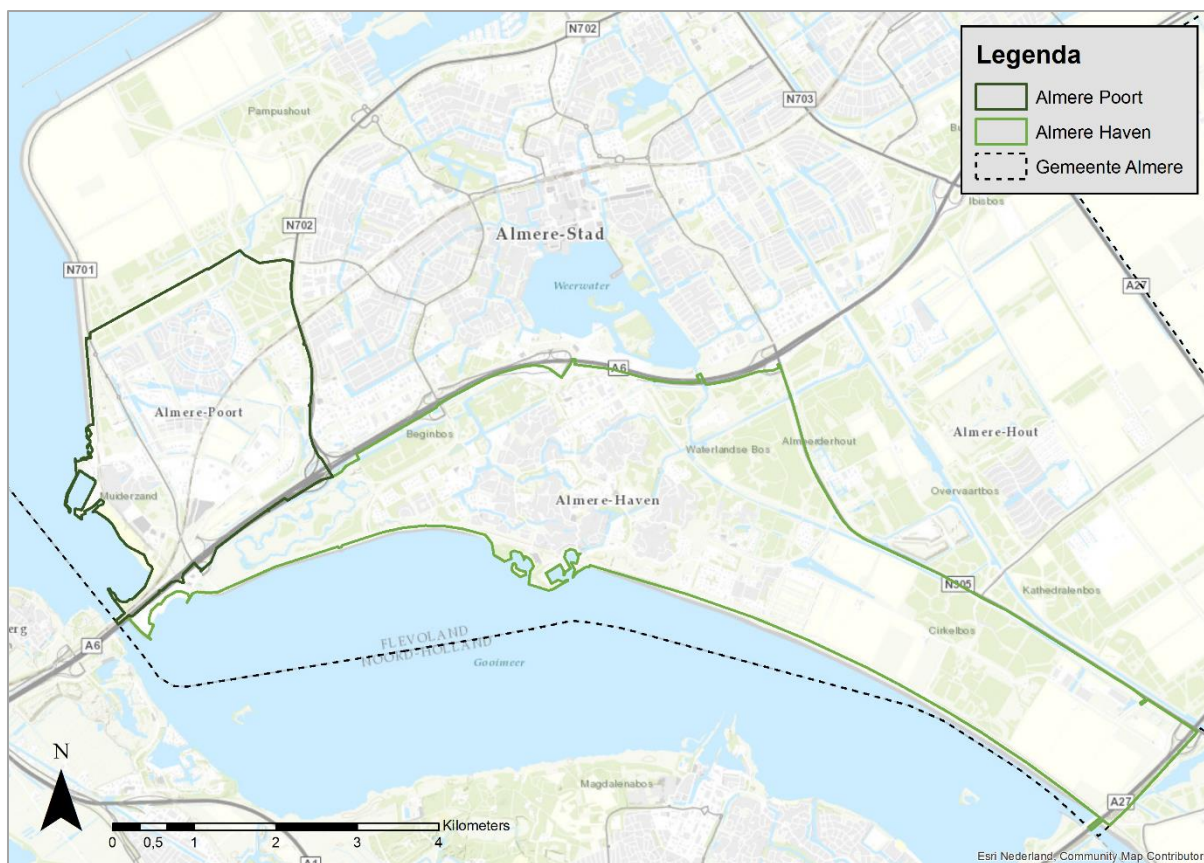
Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. Wat is organische stedelijke ontwikkeling en waar komt de hernieuwde aandacht voor organische stedelijke ontwikkeling vandaan?
2. Wat zijn bepalende ruimtelijke en planningskenmerken voor organische stedelijke ontwikkeling?
3. Welke van deze kenmerken zijn terug te zien in de organische stedelijke ontwikkeling in Almere Haven en Almere Poort?
4. Wat zijn de onderlinge overeenkomsten en verschillen tussen deze kenmerken binnen de ontwikkeling van Almere Haven en Almere Poort?
5. Welke lessen op het gebied van organische stedelijke ontwikkeling kunnen voor betrokken actoren vanuit Almere Haven en Almere Poort meegenomen worden?

1.3 Introductie Casus Almere

Om dit te operationaliseren is Almere als onderzoeksgebied gekozen. Almere is zowel een stad als een gemeente en ligt in de provincie Flevoland in de polder Zuidelijk Flevoland en is in de tweede helft van de twintigste eeuw ontwikkeld. In 1961 kwamen de eerste plannen voor de nieuwe stedelijke gebieden Lelystad en Almere middels het *Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders*. Almere werd hier voor ogen gezien als een soort Gooi waar een meerkernige opzet centraal stond, een centrale stad met kleinere kernen daaromheen. Door deze opzet konden de verschillende kernen een eigen sfeer ontwikkelen, zo ook Almere Haven en Almere Poort. Almere Haven was de eerste kern die ontwikkeld is en heeft een 'dorps' karakter. Almere Haven ligt in het zuidelijke deel van Almere (zie figuur 1.1) en kenmerkt zich door de structuur: een grillige, quasi organische plattegrond die stond voor een stijlbreuk in de geschiedenis van de Nederlandse stedenbouw. Dit organische aspect is ook doorgevoerd in Almere Poort dat streeft naar een mix van stedelijkheid, landelijkheid en wonen aan het water waarbij particulier opdrachtgeverschap een belangrijke rol speelt. Almere Poort ligt in het oostelijke deel van Almere (zie figuur 1.1) en staat bekend om het Homeruskwartier, de grootste zelfbouwwijk van Nederland.

Almere is een interessant casus omdat het op het gebied van planning bezig is met een shift van de ene kant van het spectrum naar de andere kant. Aan de ene kant is er Almere Haven, een bloemkoolwijk gekenmerkt door de duidelijke top-down geplande organische structuur, grotendeels in één keer gebouwd met weinig ruimte en vrijheid voor aanpassingen. Hier is in hoog tempo top-down gepland en gebouwd middels gedetailleerde blauwdrukken. Aan de andere kant is er Almere Poort, een wijk waar een concept als zelfbouw ruimte krijgt om zo zelforganisatie te stimuleren. Hier staat organische ontwikkeling centraal met meer individuele vrijheid. Kortgezegd: Almere is een leerzame casus waar planning en ontwikkeling verschuiven van blauwprintplanning naar meer organische ontwikkeling (Cozzolino et al. 2017).

Figuur 1.1: Overzichtkaart Almere met Almere Haven en Almere Poort (bron: auteur)

1.4 Leeswijzer

Om uiteindelijk de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, behandelt hoofdstuk 2 eerst het theoretische kader waarin de belangrijkste concepten – organische stedelijke ontwikkeling, de hernieuwde aandacht, planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels – worden uitgewerkt op basis van literatuuronderzoek. Deze theoretische basis komt samen in het conceptueel model dat aan het eind van hoofdstuk 2 gepresenteerd is. Om deze theoretische basis vervolgens in de praktijk te bevragen en aan te vullen met eventuele nieuwe kennis en inzichten zijn er semigestructureerde interviews met experts gehouden. De gebruikte methoden van data-verzameling worden verder toegelicht in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek gegeven aan de hand van de in hoofdstuk 1.2 gestelde onderzoeksvragen en het conceptuele model van hoofdstuk 2.5. Hier komt de theorie over het concept organische stedelijke ontwikkeling samen met ervaring uit de praktijk zoals naar voren is gekomen uit de interviews. In hoofdstuk 5 wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag middels een conclusie, gevolgd door een reflectie, aanbevelingen voor vervolgonderzoek en een dankbetuiging.

2 | Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de verschillende concepten, die in de onderzoeksvraag en het conceptueel model aan bod komen, uitgewerkt. Ze zullen zo de basis vormen voor de rest van het onderzoek.

2.1 Roep om organische stedelijke ontwikkeling, oproep voor meer adaptiviteit

In hoofdstuk 1 kwam al naar voren dat er in deze tijd weer een oproep naar organische stedelijke ontwikkeling lijkt te zijn en dat het concept opnieuw populair is onder planologen. Er was al een golf van het plannen voor een organische stad te zien in de jaren 70 en 80; dit keerpunt in de planningswereld resulteerde in de typische bloemkoolwijken. Deze shift was een reactie op de modernistische planningscultuur van de decennia ervoor waarin naoorlogse wijken als grote uniforme huizenblokken gebouwd werden (Wekker, 2016). De organische structuur die is aangebracht in het concept van de bloemkoolwijk was gefocust op het stimuleren van sociale cohesie en collectiviteit onder bewoners om toe te werken naar een ideale gemeenschap. Dit idee was ook al terug te zien in het werk van Herbert (1963), waar benadrukt wordt dat organische stedelijke planning een proces is waarbij het gaat om het verbeteren van de leefbaarheid en kwaliteit van de omgeving.

De roep om organische stedelijke ontwikkeling lijkt wederom terug te keren (Buitelaar et al., 2014, in Cozzolino et al., 2017). Waar Nederland een lange geschiedenis van planning kent, gekarakteriseerd als integraal en grootschalig, ook wel integrale ontwikkeling genoemd, is organische ontwikkeling een alternatief voor de planningswereld (Buitelaar et al., 2012). Organische ontwikkeling kan gedefinieerd worden als:

“een optelsom van relatief kleinschalige (her)ontwikkelingen, met een open-eindproces zonder blauwdruk, waarbij ontwikkeling en beheer door elkaar lopen, met een dominante rol voor eindgebruikers en een faciliterende rol voor de overheid.”

(Buitelaar et al., 2012, p.8).

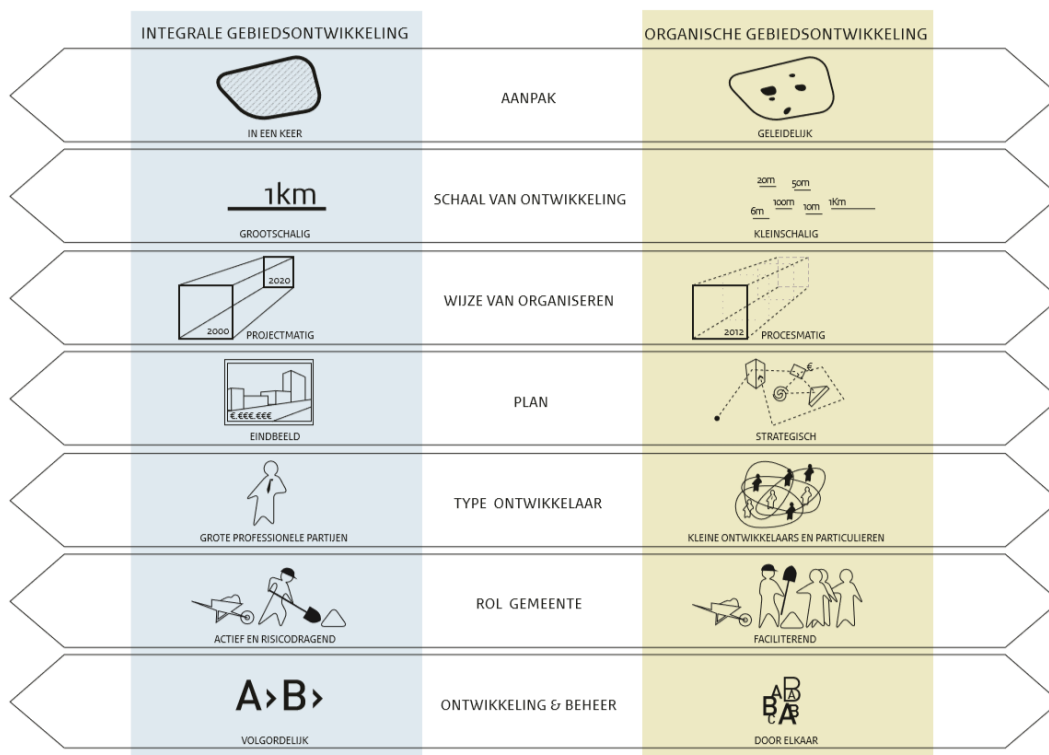
De huidige visie op deze organische stedelijke ontwikkeling lijkt echter verder te kijken dan alleen de ruimtelijke structuur, zoals de organische structuur van de bloemkoolwijken uit de jaren 70 en 80. Deze vernieuwde visie poogt ook middels een veranderende rol van planningsregels en planningsfilosofie in te spelen op het idee van het creëren van meer adaptief vermogen (Rauws & De Roo, 2016). Adaptiviteit is een zeer ruim concept, maar wat relevant is in het kaderen van dit concept is het idee dat steden beter leren omgaan met veranderingen, zowel verwachte als onverwachte (Rauws, 2017). Het gaat dus om het creëren van ruimte binnen het speelveld van de planning om in te spelen op de veranderingen die telkens een rol zullen blijven spelen. Of zoals van Dijk het zegt: “De verandering is de enige constante” (van Dijk et al. 2015, p.10).

2.2 Organische stedelijke ontwikkeling en planningsfilosofie

De roep om meer organische stedelijke ontwikkeling gaat dus hand in hand met de oproep om meer adaptiviteit. En binnen dit concept van adaptiviteit spelen veranderingen een belangrijke rol. Waar en welke veranderingen precies plaatsvinden, is een onzekerheid en deze onzekerheid maakt planning complex. Vanuit de complexiteitsgedachte en het idee dat steden organisch zijn, vinden we een weg naar spontaniteit en flexibiliteit. Een aanpak gericht op organische stedelijke ontwikkeling zou meer flexibiliteit en spontaniteit kunnen brengen als tegenhanger van de traditionele, zeer controle-georiënteerde planningsaanpak (Rauws & De Roo, 2016). Dit is ook terug te zien in Cozzolino (2018a) waar de link gelegd wordt met Jane Jacobs' visie dat de stad niet alleen een complex maar ook een zelf-organiserend systeem is. Deze gedachte biedt mogelijkheden voor concepten als spontaniteit en flexibiliteit binnen het planningsveld op het gebied van organische stedelijke ontwikkeling aangezien

zelforganisatie bijdraagt aan beter leren omgaan met verandering en dus positief bijdraagt aan de mate van adaptiviteit. Bertaud (2014) brengt een nuance aan op het gebied van spontaniteit door de link te leggen tussen top-down en bottom-up planning. Top-down planning is nodig voor het creëren van steden bijvoorbeeld op het gebied van infrastructuur, maar spontaniteit moet bottom-up plaatsvinden om organische ontwikkeling te garanderen net zoals koraal als natuurlijk proces evolueert. Het gaat hier om het vinden van de juiste balans tussen aan de ene kant een top-down aanpak en aan de andere kant bottom-up planning (Bertaud, 2014). Geen gemakkelijke opgave, gezien de aanwezige spanning tussen een top-down en bottom-up planningsaanpak (Batty & Marshall, 2017). Deze spanning wordt ook benoemd door Savini et al. (2015), waar gesteld wordt dat planning begrepen kan worden als een paradox, een structurele spanning tussen organisatie en spontaniteit, tussen controle en zelforganisatie.

Kijkende naar organische stedelijke ontwikkeling is het van belang scherp te formuleren wat de filosofie is die achter deze gedachtegang schuilt. Zoals in hoofdstuk 2.1 al naar voren kwam zijn er twee duidelijke visies te onderscheiden binnen de Nederlandse planningsfilosofie, namelijk het idee van integrale gebiedsontwikkeling en het idee van organische gebiedsontwikkeling. In figuur 2.1 zijn beide visies visueel tegen elkaar uitgezet om zo de onderscheidende kenmerken duidelijker te maken. Deze kenmerken van organische gebiedsontwikkeling komen duidelijk voort uit de definitie zoals genoemd in hoofdstuk 2.1. Het idee van top-down en bottom-up planning komt hier ook in terug.

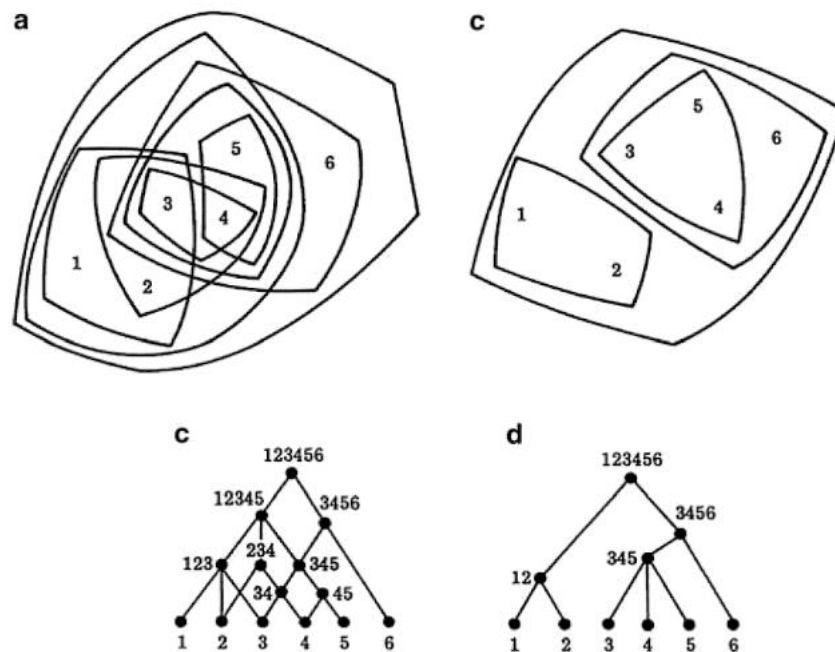
Figuur 2.1: Kenmerken Integrale & Organische ontwikkeling (Buitelaar et al., 2012)

Binnen integrale gebiedsontwikkeling, waar de aanpak gefocust is op ontwikkeling in één keer, is er een dominantere rol voor top-down planning. De aanpak van organische gebiedsontwikkeling verloopt meer geleidelijk en wordt dus ook gekarakteriseerd door meer bottom-up planning. Ook het schaalniveau is hier van belang. Integrale gebiedsontwikkeling gaat meer over grootschalige projectmatige ontwikkeling waar eindbeelden centraal staan. Organische gebiedsontwikkeling is daarentegen relatief kleinschalig en gaat uit van een open-eindproces wat dus strategischer van aard is. Tevens is er een verschil in type ontwikkelaar. Binnen de integrale aanpak zijn grote professionele

partijen dominant en is de rol van de gemeente actief en risicodragend. Bij de organische aanpak is de rol van de gemeente faciliterend van aard en zijn met name kleine ontwikkelaars en particulieren actief. Tot slot is er nog een verschil in ontwikkeling & beheer, want bij integrale gebiedsontwikkeling verloopt dit volgordeeljk waar het bij de organische gebiedsontwikkeling door elkaar loopt.

2.3 Organische stedelijke ontwikkeling en ruimtelijke structuur

Naast planningsfilosofie is ook de ruimtelijke structuur van belang voor organische stedelijke ontwikkeling. Voor de bloemkoolwijken uit de jaren 70 en 80 geldt sterk de drang om de menselijke maat weer terug te brengen in de wijk (Wekker, 2016). Deze gedachte wordt doorgevoerd in de opbouw van de wijk om zo tot een organische structuur te komen. Het idee van de bloemkoolwijk gaat uit van kleinschaligheid: de wijk is opgebouwd uit kleinere buurten rond woonerven om zo het sociale contact met de omgeving te bevorderen. Deze woonervenstructuur staat dus centraal. Roggema (2008) benadrukt ook het streven naar het ontwerpen en creëren van een omgeving waar de wens van de mens zo goed mogelijk vervuld wordt. De organische structuur van oneindig kronkelende wegen waar de straat bedoeld was als plaats om te leven en te spelen is hier het resultaat van.

Figuur 2.2: Onderscheid tussen semi-rasterstructuur (links) en boomstructuur (rechts) volgens Alexander (1967)

Dit karakteristieke stratenpatroon van een bloemkoolwijk kan, zoals Alexander (1967) het omschrijft, gezien worden als een boomstructuur. Binnen het stratenpatroon fungeert elke straat als een vertakking om zo andere straten te verbinden; het patroon is volledig hiërarchisch verbonden. Binnen deze hiërarchische structuur zijn straten dus altijd met een straat van een hoger niveau verbonden. Het idee van de boomstructuur botst met het idee dat de stad fungeert als een levend organisme en zou tevens desoriënterend en onduidelijk zijn (Stolk & Portugali, 2012). De stad is namelijk geen boom volgens Alexander (1967). Natuurlijke, organische steden hebben geen boomstructuur, maar een semi-rasterstructuur, een structuur waar verbindingen met meer vrijheid gemaakt kunnen worden door functionele overlap. Deze structuur zorgt ervoor dat het binnen de stad ook weet bij te dragen aan de leefbaarheid. Het idee van bovengenoemde planningsstructuur is in figuur 2.2 terug te zien. Hier is duidelijk het onderscheid tussen boomstructuur (rechts) en semi-rasterstructuur (links) te zien.

2.4 Organische stedelijke ontwikkeling en planningsregels

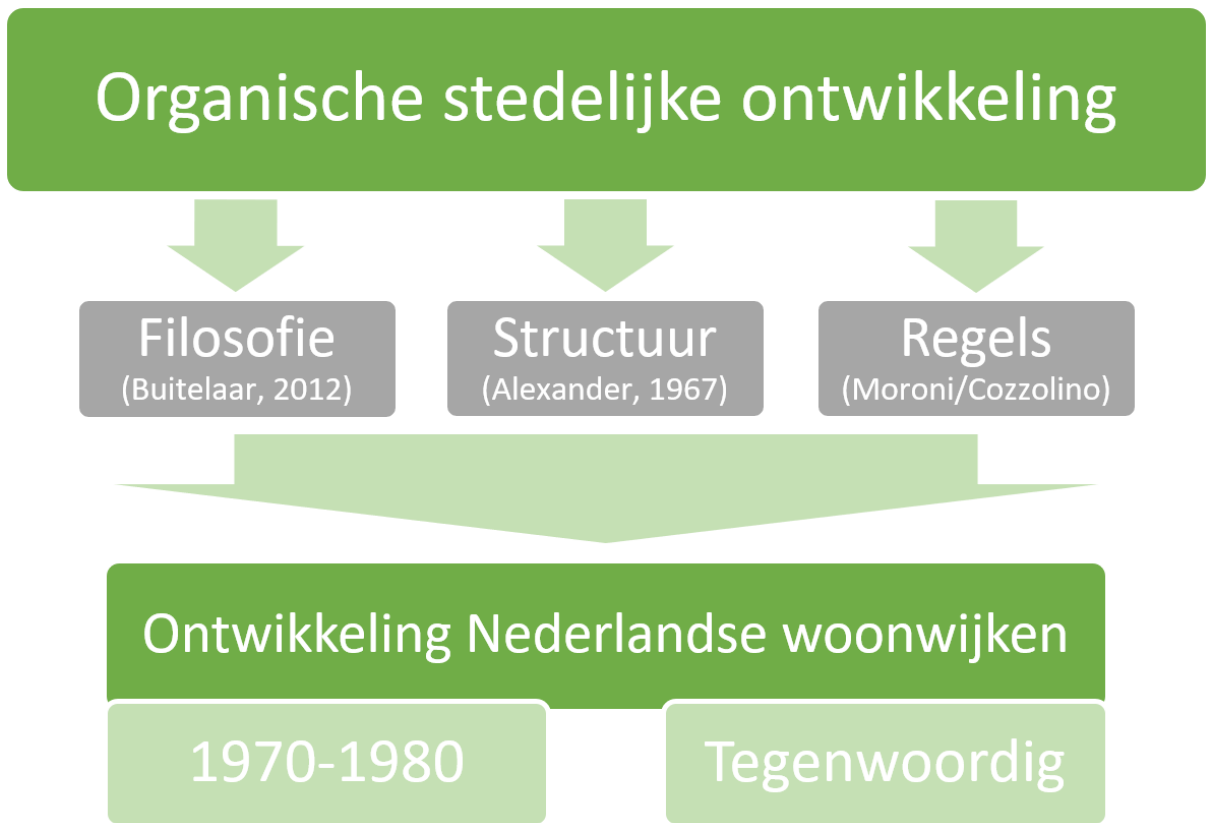
Niet alleen de fysiek gebouwde omgeving zoals de structuur en het ontwerp zijn van belang voor het analyseren van organische stedelijke ontwikkeling, maar zeker ook de manier waarop dit tot stand komt via planningsregels. Hoe planningsregels geformuleerd zijn is van invloed op de mate van controle binnen de planning (Cozzolino, 2018a). Het is dus de uitdaging om complexiteit te omarmen (Moroni, 2015). Om dit te bewerkstelligen moet er nagedacht worden over het herzien van de regels en instrumenten binnen de planningswereld. Want regels doen ertoe; hoe regels geformuleerd zijn en aangeleverd worden is van belang als sturende factor bij het definiëren van flexibele ruimte binnen de bebouwde omgeving. Dit komt ook naar voren bij het idee van Jane Jacobs dat hoe meer de stad top down gepland, gecontroleerd en ontworpen wordt, hoe minder ruimte er is voor concepten als flexibiliteit en spontaniteit (Cozzolino, 2018a). Het concept van complexiteit gaat hand in hand met het concept van zelforganisatie; zelforganisatie is één van de meest karakteristieke eigenschappen van een complex systeem (Moroni, 2015). Zelforganisatie wordt gezien als een bottom-up proces omdat het een intern en plaatsgebonden proces is. Een zelf-organiserend klimaat is een adaptief klimaat en maakt het mogelijk dat plekken een uniek eigen karakter en identiteit kunnen creëren middels een organisch ontwikkelingsproces van spontaniteit en flexibiliteit (Cozzolino 2018b). Om in te spelen op spontaniteit en flexibiliteit en dus de ontwikkeling van onvoorspelbare veranderingen, spelen regels een belangrijke rol; het gaat hier niet om voorspellen en controleren maar om het creëren van voldoende speelruimte. Het is dan ook van belang om regels aan te dragen die zo sturen dat spontaniteit, innovatie en onverwachte veranderingen genoeg ruimte krijgen (Cozzolino 2018a).

Dit kan gedaan worden via kader-instrumenten (Moroni, 2015), vaak bestaande uit regels die niet-kaartgebonden zijn en onafhankelijk zijn van voorspellingen. Een voorbeeld van een kader-instrument is het concept van zgenoemde *urban codes*. Urban codes worden gedefinieerd als simpele, algemeen geldende, niet-kaartgebonden regels die overal en voor iedereen gelden en overwegend 'negatief' zijn (Moroni, 2015). Deze negatieve regels noemt Cozzolino (2018b) ook wel *proscriptive rules*, regels die beter zijn in het waarborgen van spontane ontwikkeling en de mogelijkheid om een uniek stedelijk karakter te creëren doordat ze niet voorschrijven hoe iets moet worden opgelost. Voor een concept als zelfbouw is deze vrijheid en flexibiliteit ook noodzakelijk.

Zelfbouw was zeer populair voor de twintigste eeuw, maar verdween daarna door de opkomst van grote stedelijke ontwikkelingen en transformaties (Cozzolino 2018b). Waar de grote ontwikkelingen grotendeels top-down gepland en centraal aangestuurd werden, heeft zelfbouw de potentie om deze ontwerpcontrole te herverdelen over actoren om zo op een natuurlijke manier variatie en complexiteit te genereren. Verder zou zelfbouw de potentie moeten hebben om het individuele en sociale welzijn te verbeteren (Turner, 1972, in Bossuyt et al., 2018). Ook zouden er voordelen aan zelfbouw moeten zitten op het gebied van betaalbaarheid en kwaliteit (Bossuyt et al., 2018). Gezien de potentie die zelfbouw heeft wordt geopperd dat het als concept herontdekt zou moeten worden.

2.5 Conceptueel model

Zoals in hoofdstuk 1.2 al naar voren kwam, zijn de onderzoeksvragen opgebouwd uit bepaalde concepten. Deze concepten staan met elkaar in relatie volgens het conceptueel model dat te zien is in figuur 2.3. Het hoofdconcept 'organische stedelijke ontwikkeling' staat centraal in zowel de hoofdvraag als de deelvragen en staat als startpunt bovenin het conceptueel model. Dit concept van 'organische stedelijke ontwikkeling' is enerzijds van toepassing op de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80, en anderzijds op de huidige voorstellen voor organische stedenbouw. De bepalende ruimtelijke en planningskenmerken worden gevormd uit planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels. Deze zijn van invloed op hoe het concept van 'organische stedelijke ontwikkeling' tot stand komt bij de ontwikkeling van Nederlandse woonwijken in beide gegeven tijdsperiodes.

Figuur 2.3: Conceptueel model (bron: auteur)

3 | Methodologie

In dit hoofdstuk wordt eerst de gekozen onderzoeksmethode behandeld en een overzicht gegeven van de gebruikte methoden per deelvraag, daarna wordt elk type dataverzameling nader toegelicht.

3.1 Gekozen methoden

Zoals uit de theorie blijkt, lijkt het concept van organische stedelijke ontwikkeling in Nederland terug te zijn van weggeweest binnen de planning van wijken. Doordat dit concept verder verkend wordt, heeft dit onderzoek een overwegend exploratief karakter. Om tot nieuwe inzichten te komen wordt vanuit verschillende invalshoeken naar het concept van organische stedelijke ontwikkeling gekeken. Een kwalitatieve onderzoeksmethode is hier vooral geschikt om desbetreffende informatie te verzamelen (Flyvbjerg, 2006). De hoofdvraag is een 'hoe'-vraag en om de hoofdvraag te beantwoorden is gekozen voor een mix van methoden waar de verschillende methoden er voor zorgen dat het onderwerp van verschillende kanten belicht wordt. Het gebruik van meerde methoden wordt ook wel *triangulatie* genoemd en zorgt voor een hogere validiteit van de uitkomsten (Clifford et al., 2010). Binnen deze mix van methoden zal gebruik gemaakt worden van zowel secundaire dataverzameling middels literatuuronderzoek en document-analyse, als primaire dataverzameling via expert interviews die semigestructureerd van aard zijn. Centraal binnen deze mix van methoden staat een vergelijkende case studie gericht op Almere Haven en Almere Poort. Door middel van een vergelijkende case studie kan het concept van organische stedelijke ontwikkeling gedetailleerd onderzocht worden, waar een case studie benadering geschikt is om verdiepend en intensief op zoek te gaan naar inzichten over een fenomeen (Travers, 2001). De rol van theorie en een goed ontwikkeld theoretisch raamwerk is hier ook een belangrijke schakel om tot een volwaardige interpretatie te komen binnen de vergelijkende case studie benadering (Levy, 2008). Op deze manier zijn de methodes complementair aan elkaar. Om het concept van organische stedelijke ontwikkeling te onderzoeken is er een theoretisch raamwerk opgesteld middels literatuuronderzoek en documentanalyse. Deze theorie wordt later samengevoegd met ervaring uit de praktijk die middels de expertinterviews is opgedaan.

Hieronder is nogmaals de hoofdvraag te lezen, gevolgd door een verkort schematisch overzicht van de gekozen methoden in tabel 3.1:

Hoe verhouden de huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes tot de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80, en in hoeverre is dit terug te zien in Almere Poort en Almere Haven?

Deelvraag	1 organische stedelijke ontwikkeling & hernieuwde aandacht	2 bepalende ruimtelijke en planningskenmerken	3 / 4 overeenkomsten en verschillen kenmerken Almere Haven en Almere Poort	5 lessen voor betrokken actoren
Sectie	Theorie			
	Empirie			
			Conclusie	
Data	Uitleg begrip via theorie, toepassing via huidige ontwikkeling	Uitleg theorie, toepassing via theoretisch gedefinieerde kenmerken	Deelvragen 1 & 2, ervaringen en inzichten experts	Deelvragen 3 & 4, ervaringen en inzichten experts
Methode	Literatuuronderzoek			
			Documentanalyse	
	Expert interviews			

Tabel 3.1: Verkort schematisch overzicht methoden (bron: auteur)

3.2 Secundaire dataverzameling

3.2.1 Literatuuronderzoek

Literatuuronderzoek is gekozen als onderzoeksmethode voor het verkrijgen van een theoretische basis over de verschillende concepten die centraal staan binnen het onderzoek. Tevens zal literatuuronderzoek bijdragen als basis voor de interviews en ter beantwoording van de deelvragen 1 en 2. Literatuur met aanzien tot het concept organische stedelijke ontwikkeling is gezocht met behulp van verschillende zoekmachines zoals SmartCat en Google Scholar. Er is zowel gekeken naar Nederlandse als internationale literatuur om een brede visie over de belangrijkste concepten te verkrijgen. Deze concepten staan centraal binnen het onderzoek en hier zal zowel bij de documentanalyse als de interviews ook op gefocust worden. Aan de hand van de 'sneeuwbalmethode' is zoveel mogelijk relevante literatuur gevonden door in de referenties van artikelen naar andere artikelen te kijken. De gevonden literatuur is strategisch beoordeeld op bruikbaarheid door te selecteren op relevantie middels het doorlezen van de samenvatting, introductie en conclusie.

3.2.2 Documentanalyse

Ook is er gekozen voor documentanalyse als onderzoeksmethode om binnen de casussen informatie te verkrijgen voor het beantwoorden van deelvragen 3, 4 en 5. Met behulp van zoekmachines zoals Google is gezocht op relevante documenten met betrekking tot Almere Haven en Almere Poort. Zo zijn documenten als omgevingsvisies, structuurvisies, bestemmingsplannen en rapporten verkregen die gebruikt zijn voor het analyseren van de casussen Almere Haven en Almere Poort. Deze documenten hebben met name bijgedragen ter voorbereiding op de expert interviews om als onderzoeker zo volledig mogelijk ingelezen te zijn voor de interviews. Ook hier heeft de 'sneeuwbalmethode' geholpen in het vinden van relevante documenten door te zoeken naar verdere publicaties waarnaar verwezen werd in de gevonden documenten. Daarnaast is contact opgenomen met de Gemeente Almere en betrokken actoren, onder wie de geïnterviewde experts, om aanvullende documenten met betrekking tot de casussen Almere Haven en Almere Poort te verkrijgen.

3.3 Primaire dataverzameling

3.3.1 Expert interviews

Tot slot is er ook gekozen voor primaire data-verzameling in de vorm van het houden van interviews. Deze interviews vormen vooral een schakel om met behulp van zowel literatuuronderzoek, als documentanalyse, zo goed mogelijk tot antwoorden te komen op de gestelde onderzoeksvragen. Er is gekozen voor expert interviews om zo de specifieke kennis, expertise en achtergrond van de verschillende experts te benutten om verdiepende informatie omtrent organische stedelijke ontwikkeling te vergrijpen. De interviews zullen semigestructureerd van aard zijn om zo ruimte binnen het interview te houden om door te vragen (Clifford et al., 2016) (zie bijlage D). Zo wordt gepoogd zo gedetailleerd mogelijk informatie van de verschillende experts te verkrijgen om deze praktijkervaring vervolgens te koppelen aan het theoretisch kader dat in hoofdstuk 2 is opgesteld.

3.3.2 Experts

Voor dit onderzoek zijn acht semigestructureerde interviews afgenomen met diverse experts zoals terug te zien is in tabel 3.2.

Om een zo compleet mogelijk beeld van het concept organische stedelijke ontwikkeling te krijgen in zowel Almere Haven als Almere Poort, zijn er experts benaderd die verschillende rollen vertegenwoordigen. Twee experts, die hebben aangegeven liever anoniem te blijven, en Thijs van der steeg zijn allen werkzaam bij de gemeente Almere. De rol van de gemeente is gekozen omdat de gemeente de bestemmingsplannen maakt en handhaaft en zo een belangrijke schakel vormt tussen de overheid en eindgebruikers. Jan Frans de Hartog is een van de peetvaders van Almere en was via

<i>Experts</i>	<i>Rol</i>	<i>Functie</i>	<i>Organisatie</i>	<i>Datum</i>	<i>Locatie</i>
<i>Anoniem</i>	Gemeente	Planoloog	Gemeente Almere	18-04-2019	Almere Stad
Thijs van der Steeg	Gemeente	Strategisch adviseur	Gemeente Almere	29-04-2019	Almere Stad
	Promovendus	PhD researcher	UvA Amsterdam		
<i>Anoniem</i>	Gemeente	Gebiedsmanager	Gemeente Almere	01-05-2019	Almere Poort
Lilian Karnenbeek	Promovendus	PhD researcher	Wageningen University	01-05-2019	Amsterdam
Daan Bossuyt	Promovendus	PhD researcher	UvA Amsterdam	01-05-2019	Amsterdam
Jan Frans de Hartog	Peetvader	Stedenbouwkundige	Gemeente Almere	03-05-2019	Almere Stad
<i>Anoniem</i>	Welzijnswerk wijkteam	Opbouwwerker	De Schoor	09-05-2019	Almere Haven
Like Bijlsma	Onderzoeker overheidsinstelling	Onderzoeker Architect	Planbureau voor de Leefomgeving	14-05-2019	Den Haag

Tabel 3.2: Overzicht experts (bron: auteur)

de gemeente Almere als stedenbouwkundige van het eerste uur betrokken bij de ontwikkeling van Almere. Stedenbouwkundigen staan centraal bij de ontwikkeling van stedelijke gebieden en dus ook woonwijken in Nederland en daarom is deze rol gekozen binnen dit onderzoek. Naast diverse experts van de gemeente Almere zijn er ook vier experts die een rol als onderzoeker bij verschillende instellingen hebben. Er is gekozen om de rol van onderzoeker op te nemen in het onderzoek vanwege het exploratieve karakter en omdat het concept organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen lijkt terug te keren en te veranderen waardoor onderzoekers mogelijk ervaring uit de praktijk kunnen verstrekken. Naast het feit dat Thijs van der Steeg strategisch adviseur is bij de gemeente Almere, is hij ook promovendus aan de Universiteit van Amsterdam. Ook Lilian van Karnenbeek en Daan Bossuyt zijn promovendi aan respectievelijk de Universiteit van Wageningen en de Universiteit van Amsterdam. Verder is Like Bijlsma onderzoeker bij Planbureau voor de Leefomgeving, een onderdeel van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Tot slot is een opbouwwerker van welzijnsorganisatie de Schoor in Almere geïnterviewd over het welzijnswerk dat een schakel vormt tussen de gemeente en eindgebruikers om zo te kijken naar de relatie tussen de verschillende actoren.

3.3.3 Analyse van interviews

Alle interviews zijn opgenomen middels een telefoon met spraakrecorder en vervolgens getranscribeerd. Daarna zijn de interviews gecodeerd door gebruik te maken van een deductief opgesteld codeerschema en gestructureerd aan de hand van het conceptueel model en de onderzoeksvragen (zie bijlage E). Het codeerschema is van tevoren deductief opgesteld door gebruik te maken van de theorie en het conceptueel model uit hoofdstuk 2. Zoals in de structuur van hoofdstuk 2 en het conceptueel model naar voren kwam, is het concept van organische stedelijke ontwikkeling onderverdeeld in drie categorieën: planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels. Deze driedeling is doorgevoerd binnen de interviews om zo de interviews te structureren, zowel voor de expert als de onderzoeker. Daarnaast is de driedeling toegepast bij het opstellen van het codeerschema om ook hier structuur in aan te brengen. Binnen deze categorieën zijn vervolgens kenmerken toegevoegd, tevens ook de codes in het codeerschema. Deze codes staan zo voor de bepalende ruimtelijke en planningskenmerken uit de tweede deelvraag.

Voor de categorie *planningsfilosofie* is gebruik gemaakt van de kenmerken uit figuur 2.1 zoals beschreven in hoofdstuk 2.2. Deze kenmerken komen grotendeels voort uit de definitie van organische stedelijke ontwikkeling zoals omschreven in hoofdstuk 2.1. Voor de categorie *ruimtelijke structuur* is onderscheid gemaakt tussen kavelstructuur, infrastructuur, inrichting van de openbare ruimte, woningaanbod (verhouding) en voorzieningenniveau (verhouding). De categorie *planningsregels* maakt onderscheid tussen het type regels, de doelstelling van de regels, de toepassing van de regels en het subject van de regelgeving (waar hebben ze betrekking op).

3.3.4 Ethische vraagstukken

Wat van belang is, is dat medewerking aan het onderzoek volledig op vrijwillige basis was. Voorafgaand aan het interview is de expert middels een Informed Consent brief op de hoogte gesteld van verschillende zaken omtrent het interview (zie bijlage A). Om deze zaken tevens te benadrukken is er gebruik gemaakt van een informatieblad en toestemmingsformulier bij het interview waar onderwerpen als anonimiteit en vertrouwelijkheid zoals de opslag van data nader toegelicht worden (zie bijlagen B en C). Ook is er nadrukkelijk toestemming gevraagd om het interview op te nemen. Uit privacyoverwegingen zijn de transcripten van de expert interviews niet als bijlage opgenomen, deze zijn echter wel opvraagbaar bij de onderzoeker.

3.3.5 Validiteit en betrouwbaarheid

Validiteit gaat over de vraag of resultaten wel voor juist kunnen worden aangezien. Middels een scherpe en correcte formulering van de opgestelde vragen wordt gepoogd dit zo goed mogelijk te doen. Tevens vinden de interviews op een voor de expert vertrouwde locatie plaats. Daarnaast zorgt *triangulatie*, het gebruik van meerde methoden zoals al eerder genoemd, voor een hogere validiteit van de uitkomsten (Clifford et al., 2010). Betrouwbaarheid gaat over de vraag of dezelfde resultaten verkregen bij herhaling van het onderzoek onder dezelfde condities. Dit is lastig bij semi-gestructureerde interviews vanwege de persoonlijke aard. Toch waarborgen de opgestelde vragen een bepaalde mate van structuur en daarmee betrouwbaarheid van het interview.

4 | Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten besproken aan de hand van de deelvragen uit hoofdstuk 1.2. De experts zullen middels functie benoemd worden om zo de relevantie te tonen, waar deze experts in hoofdstuk 3 reeds uitgebreider toegelicht zijn.

4.1 De ontwikkeling van het concept organische stedelijke ontwikkeling in de Nederlandse planningspraktijk

Waar in hoofdstuk 2 al een theoretisch antwoord is gegeven op de eerste deelvraag middels het theoretisch kader dat is opgesteld, blijkt in de praktijk dat het concept van organische stedelijke ontwikkeling niet zo zwart op wit staat zoals gesteld. Zodoende wordt op basis van de resultaten van de expert interviews de theoretische invalshoek uitgebreid met de ervaring uit de praktijk.

Wat is organische stedelijke ontwikkeling en waar komt de hernieuwde aandacht voor organische stedelijke ontwikkeling vandaan?

Organische stedelijke ontwikkeling, zoals gedefinieerd in hoofdstuk 2.1, omvat verschillende onderdelen die tevens ook terugkomen in figuur 2.1. Maar zo'n definitie voor organische stedelijke ontwikkeling roept ook vragen op. Strategisch adviseur Van der Steeg stelt dat het bij het concept organische stedelijke ontwikkeling veel interessanter is om na te denken hoe het actief zijn van burgers en hoe hun kennis en kunde een rol kan spelen in toekomstige stedelijke (her)ontwikkeling. Het succes voor een concept als zelfbouw is het opzoeken van de creativiteit en investeringskracht van burgers. Hier wordt dus met name de nadruk gelegd op de dominante rol voor eindgebruikers zoals dat gedefinieerd is binnen het concept van organische stedelijke ontwikkeling. PhD researcher Van Karnenbeek spreekt over een soort opgelegde spontaniteit kijkende naar de oorsprong van het woord organisch; een gekke tegenstelling in die zin dat je iets in gang zet om spontaniteit te creëren. Hier komt vanuit planningsoogpunt dus de faciliterende rol voor de overheid naar voren. Ze voegt hier aan toe dat ze soms wel een soort overheid mist die inspirerend werkt, los van het feit dat de overheid het oplegt. Kijkende naar zowel de rol van eindgebruikers als de rol van de overheid lijkt hier al een spanningsveld te ontstaan. Deze aanwezige spanning tussen een top-down en bottom-up planningsaanpak was ook al terug te zien in hoofdstuk 2.2 (Batty & Marshall, 2017).

Zoals in hoofdstuk 2.1 beschreven wordt, lijkt het concept van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen terug te komen. PhD researcher Bossuyt bevestigt dit ook en spreekt over organische stedelijke ontwikkeling als een metafoer die telkens terugkomt en dan op een andere manier wordt ingezet. PhD researcher Van Karnenbeek voegt hieraan toe dat naar haar mening het concept ook telkens als iets heel nieuws wordt neergezet. In die zin lijkt het concept van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen steeds in een nieuw jasje gestoken te worden. Binnen deze hernieuwde aandacht is tevens een duidelijke rol voor adaptiviteit. Planoloog Gemeente Almere vertelt dat plannen tegenwoordig veel flexibeler zijn en er dus minder met een eindbeeld ontwikkelt wordt waardoor je dus meer open staat voor verandering. Dit idee van adaptiviteit en beter leren omgaan met veranderingen komt ook duidelijk naar voren in hoofdstuk 2.1 (Rauws, 2017). Planoloog Gemeente Almere: *“Je merkt gewoon dat de tijd blijft veranderen, dus dat je een adaptief plan moet hebben is nu evident”*. Belangrijk binnen het idee van adaptiviteit is de rol van de economische ontwikkeling, dus wel of geen crisis, en de ontwikkeling van de woningmarkt, dus vraag en aanbod. Planoloog Gemeente Almere: *“Ja toen kwam ook de crisis over ons heen. En ja die noodzaakte ook tot wat meer organische stadsontwikkeling omdat je niet zoals wij dat vroeger gewend waren voor grote gebieden ook al plannen had van ontwikkelaars om gebieden in te vullen”*. Dus in die zin was de economische ontwikkeling een driver voor organische stedelijke ontwikkeling. Tevens vertelt ze hoe

de druk op de woningmarkt ook een driver is voor organische stedelijke ontwikkeling: *“En nu zit er dus weer druk op de woningmarkt ... zeer veel, en nu merk je ook dat we wat minder die organische stadsontwikkeling en eigenlijk weer wat meer met ontwikkelaars zo snel mogelijk grote grotere gebieden invullen. Want ja mensen willen graag een woning”*. Zodoende zijn beide dus drivers voor organische stedelijke ontwikkeling; het zijn ook wel de verschuivende panelen.

4.2 Organische stedelijke ontwikkeling: Almere Haven vs. Almere Poort

Voordat er verder ingegaan wordt op de derde en vierde deelvraag wordt eerst nog kort de tweede deelvraag behandeld.

Wat zijn bepalende ruimtelijke en planningskenmerken voor organische stedelijke ontwikkeling?

In hoofdstuk 3.3.3 is al genoemd hoe de bepalende ruimtelijke en planningskenmerken vanuit het theoretisch kader naar voren komen en centraal hebben gestaan binnen de structuur van de interviews en het codeerschema. De driedeling van planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels keert wederom terug bij het beantwoorden van de derde en vierde deelvraag. Om antwoord te geven op de derde en vierde deelvraag wordt gebruik gemaakt van de antwoorden op deelvragen 1 en 2. Dit wordt aangevuld met de resultaten van de expert interviews.

Welke van deze kenmerken zijn terug te zien in de organische stedelijke ontwikkeling in Almere Haven en Almere Poort?

en

Wat zijn de onderlinge overeenkomsten en verschillen tussen deze kenmerken binnen de ontwikkeling van Almere Haven en Almere Poort?

4.2.1 Planningsfilosofie

Voor de categorie planningsfilosofie is gebruik gemaakt van de kenmerken uit figuur 2.1 zoals beschreven in hoofdstuk 2.2. Deze kenmerken komen grotendeels voort uit de definitie van organische stedelijke ontwikkeling zoals omschreven in hoofdstuk 2.1.

Kijkende naar de planningsfilosofie dan is in Almere Haven duidelijk de reactie op de wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog te zien. Waar de naoorlogse periode vooral een traditionele filosofie van blauwdrukplanning kende en er in hoog tempo op grote schaal uniforme woonwijken uit de grond gestampt werden (Bossuyt et al. 2018), kwam er met de komst van de bloemkoolwijken weer een filosofie waarin de mens zelf meer centraal stond. Hierop inhakend vertelt Stedenbouwkundige De Hartog dat het allemaal humaner moest en Onderzoeker Bijlsma spreekt van de menselijke maat die centraler kwam te staan. Desalniettemin werd hier nog steeds op grote schaal in één keer ontwikkeld. Ondanks de humane insteek ziet Strategisch adviseur Van der Steeg een dominante rol voor de volkshuisvesting: *“Maar de drijvende kracht in het ontstaan van de jaren 70 en 80 wijken, die woonerfwijken ... dat waren de geldstromen en wettelijke regelingen in en voor de volkshuisvesting”*. Ondanks dat de gedachte was dat de mens meer centraal kwam te staan is het vooral nog steeds de woningbouw die hier vanuit economisch oogpunt een dominante rol speelt; er moest ontwikkeld worden. In de tijd dat Almere Haven gebouwd werd, zat de economische ontwikkeling in de lift en was er veel geld beschikbaar. Dit was wel anders gedurende de ontwikkeling van Almere Poort en daar is in de planningsfilosofie ook op ingespeeld. De crisis noodzaakte daar ook wat meer tot organische stadsontwikkeling zoals Planoloog Gemeente Almere vertelt. Dus de aanpak werd meer geleidelijk, het schaalniveau kleiner, er werd minder ontwikkeld met eindbeelden en ontwikkelaars. Zeker het particulier opdrachtgeverschap werkte volgens Planoloog Gemeente Almere goed binnen de filosofie; *“... in de tijd van de crisis hebben zich daar ook in feite veel ontwikkelaars teruggetrokken en ja de*

zelfbouw, dat liep nog wel". Gebiedsmanager Gemeente Almere sluit zich hierbij aan door te zeggen: "Dat was uiteindelijk de enige tak van sport die nog heel hard liep, in Almere Poort dus die zelfbouw". Dat verschil in economische ontwikkeling is volgens Stedenbouwkundige De Hartog ook een belangrijk verschil tussen Almere Haven en Almere Poort. Hij benadrukt het verschil dat in Almere Haven verreweg het grootste gedeelte door de overheid is gebouwd, waar in Almere Poort de particuliere opdrachtgever werd gestimuleerd om te investeren en te bouwen. Op kleine schaal is er al een vorm van particulier opdrachtgeverschap toegepast in Almere Haven, waar langs de gracht al grachtenpandjes op deze manier ontwikkeld zijn. Zo is dus te zien dat dit idee vanuit Almere Haven vervolgens ook op grotere schaal is toegepast in Almere Poort. Dit is terug te zien in de afbeeldingen bij tabel 4.1 met links Almere Haven en rechts Almere Poort, waar de architectonische verscheidenheid van de grachtenpandjes duidelijk naar voren komt. Naast het economische belang is er ook een politieke visie die centraal staat binnen de ontwikkeling van Almere Haven en Almere Poort. In Almere Haven waren het "jonge en onervaren mensen vol idealen die Almere Haven als een kans zagen om hun ideeën te realiseren" zoals Stedenbouwkundige De Hartog het verwoord. In Almere Poort waren het vooral de idealen van toenmalig wethouder Adri Duivesteijn, een naam die in verscheidene interviews terugkeerde, die de drijvende kracht achter de ontwikkeling was.

Bovenstaande punten zijn kort samengevat in tabel 4.1 en zijn ook terug te koppelen aan de theorie uit hoofdstuk 2. Kijkende naar figuur 2.1 over de kenmerken van integrale en organisch ontwikkeling dan komen de aanpak, schaal van ontwikkeling en type ontwikkelaar in Almere Haven goed overeen met de filosofie van integrale ontwikkeling waar Almere Poort overwegend kenmerken van organische ontwikkeling heeft (Buitelaar et al, 2012).

Almere Haven	Almere Poort
<i>Economische ontwikkeling</i>	
Geen crisis	Wel crisis
<i>Aanpak</i>	
In een keer	Geleidelijk
<i>Schaal van ontwikkeling</i>	
Grootschalig	Kleinschalig
<i>Type ontwikkelaar</i>	
Enkele ontwikkelaars, overheid, gemeente	Veel particulieren, zelfbouw

Tabel 4.1: Overzicht verschillen planningsfilosofie Almere Haven en Almere Poort (bron: auteur), afbeelding Almere Haven (linksboven; bron: Van der Linden, 2019), afbeelding Almere Poort (rechtsboven; bron: Nederland wordt anders, 2019)

4.2.2 Ruimtelijke structuur

Voor de categorie ruimtelijke structuur is onderscheid gemaakt tussen kavelstructuur, infrastructuur, inrichting van de openbare ruimte, woningaanbod (verhouding) en voorzieningenniveau (verhouding).

Kijkende naar de ruimtelijke structuur dan is Almere Haven duidelijk van Almere Poort te onderscheiden. De bochtige structuur van wegen met de hofjes als woonerven die karakteristiek is voor een bloemkoolwijk zoals Almere Haven komt ook duidelijk naar voren zoals te zien in figuur 4.2. Of zoals Onderzoeker Bijlsma het zegt: “Geen grid meer”, je kan er makkelijk verdwalen en het is niet een stad waar alles met elkaar verbonden is. Ook hier is weer een rol van de woningbouw, waar Strategisch adviseur Van der Steeg vertelt over het succes van de bouwsector om te kunnen schakelen van verticaal gestandaardiseerd bouwen naar horizontaal, dus van hoogbouw naar laagbouw op grote schaal. Opbouwwerker De Schoor heeft het ook over een echt ‘ons dorp’ gevoel in Almere Haven waar saamhorigheid en de bereidheid om elkaar te helpen hoog is; een gegeven waar de ruimtelijke structuur met hofjes een bepalende factor kan zijn. Strategisch adviseur Van der Steeg spreekt wel van een structuur van doorkijkjes, romantische ideeën over kronkelingen in de straat die het verkeer afremmen, ideeën over kashba’s en onder poortjes doorgaan. De ontwerper probeert te suggereren dat het organische stedenbouw is, maar het is ontworpen variatie en dus geen organische stedenbouw in de zin van partieel verkavelen en partieel kunnen ontwikkelen zoals dat in delen van Almere Poort wel gebeurt en is gebeurd.

Figuur 4.2: Almere Haven; kaart structuurplan (links; bron: RIJP, 1974), huidige situatie (rechtsboven; bron: auteur), luchtfoto (rechtsonder; bron: Van Middelkoop, 2014)

Vanuit verschillende interviews komt wel een kanttekening naar voren dat ook Almere Poort deels planmatig is, wat het al minder organisch maakt. Zo zegt PhD researcher Bossuyt dat het eigenlijk wel gewoon gepland is, maar voegt eraan toe dat er op kavelniveau wel hele bijzondere dingen gedaan zijn. Desalniettemin zorgt het particulier opdrachtgeverschap dus voor diversiteit, zo zegt ook

Stedenbouwkundige De Hartog: *“Het leuke is dat als je die kleinschaligheid hanteert, zoals dat in Poort op grote schaal is gehanteerd, je natuurlijk heel gevarieerde beelden krijgt ... het is fantastisch dat in die crisisperiode zo iets moois is voortgekomen”*. Deze diversiteit is tevens terug te zien in figuur 4.3 (Geller, 2012). Kortom, qua infrastructuur en kavelstructuur zijn er duidelijke verschillen aanwezig tussen Almere Haven en Almere Poort. Op het gebied van infrastructuur zie je met alle bochtjes in Almere Haven echt het idee van herbergzaamheid terug, zoals Stedenbouwkundige De Hartog het noemt, terug. Dit karakteristieke kronkelende stratenpatroon is dus terug te zien in de boomstructuur zoals weergegeven in figuur 2.2 (Alexander, 1967). Almere Poort is daarentegen alweer stukken rechtlijniger, een structuur die veel meer overeenkomt met de semi-rasterstructuur zoals besproken in hoofdstuk 2.3.

Figuur 4.3: Almere Poort; kaart bestemmingsplan (links; bron: Ontwikkelingsplan Homeruskwartier, 2007), huidige situatie (rechtsboven; bron: auteur), luchtfoto (rechtsonder; bron: Geller, 2012)

4.2.3 Planningsregels

De categorie planningsregels maakt onderscheid tussen het type regels, de doelstelling van de regels, de toepassing van de regels en het subject van de regelgeving (waar hebben ze betrekking op).

Kijkende naar de planningsregels dan is hier zowel in Almere Haven als Almere Poort een duidelijke rol in te zien, met name ook de manier waarop deze geformuleerd zijn. In Almere Poort wordt gewerkt met een verkavelplan en een kavelpaspoort. Volgens PhD researcher Bossuyt is het hebben van regels die simpel zijn één ding, maar het gaat ook over het op een simpele manier communiceren. Hij heeft van veel mensen gehoord dat zo'n kavelpaspoort overzichtelijk is en dat het heel goed werkt. PhD researcher Van Karnenbeek brengt een nuance aan binnen dit verhaal door te stellen dat er ook een keerzijde zit aan het opstellen van meer generieke regels, aangezien de ontwikkelende partij toch op een bepaalde manier zekerheid wil. Het gaat hier dus met name om de manier waarop regels worden aangedragen en het belang van het genereren van voldoende beweegruimte. Want, *“door minder*

regels op te stellen of iets heel vaag te houden betekent dit niet direct dat je ook minder hoeft te regelen of dat het makkelijker is”, zoals PhD researcher Van Karnenbeek het verwoord.

Ook in Almere Haven zijn planningsregels van invloed. Kijkende naar stedelijke vernieuwing en wijkontwikkeling wordt ook wel gesteld dat de ruimtelijke sector vol met starheid zit na decennia van paternalisme. Er wordt gesteld dat de focus organisch georiënteerd is, maar uiteindelijk gaan de ontwikkelende actoren zoals een overheid en corporaties toch hun eigen weg. Zodoende was binnen het bestemmingsplan van Almere Haven de ontwikkelruimte aardig dicht getikt en is verreweg het grootste gedeelte door de overheid gebouwd. Desondanks zijn er ook ontwikkelingen in Almere Haven die tegen dit paternalistische idee van de ruimtelijke sector ingaan. Zo vertelt Opbouwwerker De Schoor over een hofje in Almere Haven dat volledig door bewoners zelf beheert wordt. Er zijn uiteraard regels aan verbonden, maar dit is op zo’n manier gefaciliteerd dat er genoeg ruimte is voor initiatieven. Daarnaast noemde Stedenbouwkundige De Hartog al het voorbeeld van de eerste vormen van particulier opdrachtgeverschap en zegt dat het vooral gaat om richtlijnen waar natuurlijk heel sterk de welstandscommissie aanwezig was die hierop toezag en beoordeelde. Hier gaat het om het faciliteren en stimuleren van vormen van zelforganisatie en zelfbeheer. Zo gezegd gaat het bij planningsregels over zowel de rol van de overheid als de rol van eindgebruikers, en de regels helpen erbij om een bepaalde mate van controle en rechtszekerheid te faciliteren. PhD researcher Van Karnenbeek is van mening dat je de overheid als partij heel serieus moet nemen in deze organische manier van ontwikkelen, *“omdat we nou eenmaal ook zoveel regels hebben waar de overheid iets over te zeggen heeft”*. Kijkende naar de planningsregels dan is het volgens Stedenbouwkundige De Hartog veel soepeler geworden. Waar in Almere Haven nog kritische architecten in de welstand hun oordeel gaven is het in Almere Poort natuurlijk veel soepeler geworden.

4.3 Knelpunten en lessen van organische stedelijke ontwikkeling

Om antwoorden te geven op de vijfde deelvraag wordt gebruik gemaakt van de antwoorden op deelvragen 3 en 4. Dit wordt aangevuld met de resultaten van de expert interviews.

Welke lessen op het gebied van organische stedelijke ontwikkeling kunnen voor betrokken actoren vanuit Almere Haven en Almere Poort meegenomen worden?

Wat in hoofdstuk 2.2. al duidelijk naar voren kwam is het aanwezige spanningsveld tussen een top-down en bottom-up planningsaanpak (Batty & Marshall, 2017). Dit spanningsveld is terug te zien in de gesprekken met de experts. Waar enerzijds gesproken wordt over de rol van het burgerschap, de kennis en kunde van mensen en het omdraaien van de bouwkolom, benadrukt PhD researcher Van Karnenbeek dat je de overheid als partij heel serieus moet nemen in deze organische manier van ontwikkelen. Het gaat hier vooral om het vinden van balans, of zoals PhD researcher Bossuyt het verwoordt: *“Het is niet altijd meer of minder overheid, ’t is ook de manier waarop ze zich inzetten”*. Daarnaast werd in hoofdstuk 2.1 al de adaptieve kant benadrukt en in hoofdstuk 4.1 werd hierop ingehaakt dat het hebben van een adaptief plan inmiddels evident is. De uitdaging ligt dan ook in het levensloopbestendig maken van wijken in deze dynamische samenleving. Planoloog Gemeente Almere stelt dan ook dat het zaak is om de ontwikkeling zo te faciliteren dat je als ontwikkelende partij blijft voorzien in de vraag van de diverse groepen mensen die er wonen. Hier maken globale bestemmingsplannen het wat makkelijker om transformaties door te voeren. Gebiedsmanager Gemeente Almere ziet hier juist ook een keerzijde van de organische ontwikkeling, aangezien binnen deze globale bestemmingsplannen voortdurend aanpassingen gedaan kunnen worden wat de rechtszekerheid van eindgebruikers niet ten goede komt en zodoende tot veel onzekerheid leidt. Hij is van mening dat communicatie hier cruciaal is door het beter vertellen van het verhaal achter de ontwikkeling, dus communiceren over organische groei, een dynamisch gebied en wat dit met zich

meebrengt. Daar heeft de gemeente wel geleerd en *“dat raakt natuurlijk de gemeentelijke organisatie”*. Er is volgens hem *“een megakloof tussen stadhuis en de stad”* waarbinnen de burgers nog veel serieuzer genomen moeten worden.

Verder ziet Strategisch adviseur Van der Steeg een uitdaging in nieuwe planningsopgaves die eraan zitten te komen zoals *“het volgende grote ding, de verduurzaming”* en daar komen ook veel ruimtelijke aspecten bij kijken die in relatie staan tot burgerschap; de kennis en kunde van burgers zelf. Maar ook thema's als hittestress, en specifiek voor Almere, de zettingsproblematiek worden hier aangestipt. Het gaat hier om het beter aan de voorkant regelen van het sociale en fysieke beheer op de lange termijn, dus van tevoren weloverwogen keuzes maken om grote fiasco's achteraf proberen te vermijden. Hier is het belangrijk om een balans te vinden tussen de grootschaligheid ten opzichte van de fijne dynamiek die in de loop van de tijd door een wijk gaat. Het idee van de dynamische samenleving komt hier sterk naar voren, want *“dingen kunnen veranderen”* zoals Gebiedsmanager Gemeente Almere het noemt en dit sluit weer aan op de gedachte van het creëren van adaptief vermogen zoals besproken in hoofdstuk 2. Beheer is ook een lastige kwestie kijkende naar het proces van zelfbouw zegt Gebiedsmanager Gemeente Almere, aangezien particulier opdrachtgeverschap door het proces van kleinschaligheid *“natuurlijk veel arbeidsintensiever”* is, zoals Stedenbouwkundige De Hartog het verwoord, en beheer en ontwikkeling dus door elkaar lopen. Bewoners ervaren daar nog steeds bouwoverlast van en de bureaucratische bolwerken weten daar niet soepel op in te spelen. Dat heeft gevolgen voor het woongenot en zodoende is er ook grote onvrede gekomen in Almere Poort. PhD researcher Van Karnenbeek bouwt hierop voort en is van mening dat niet elke functie zich leent voor organische gebiedsontwikkeling. Ze vindt persoonlijk het concept van zelfbouw uiterst fascinerend, maar is van mening dat een thema als infrastructuur niet op individueel niveau geregeld moet worden.

5 | Conclusie

In dit hoofdstuk wordt naar aanleiding van de resultaten een conclusie getrokken door antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Tevens wordt er gereflecteerd op het onderzoek kijkende naar de sterktes en zwaktes om vervolgens af te ronden met een dankbetuiging.

5.1 Conclusie

In de conclusie wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag van het onderzoek aan de hand van de antwoorden op de deelvragen.

Hoe verhouden de huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes tot de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80, en in hoeverre is dit terug te zien in Almere Poort en Almere Haven?

In hoofdstuk 4 hebben we kunnen zien dat het concept van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen een rol heeft vervuld in de planningswereld. Er lijkt een wisselende definitie en invulling aan het concept gegeven te worden vanuit de eerste gedachtes om ontwikkeling te vergelijken met de wijze waarop een organisme zich ontwikkelt. De huidige hernieuwde aandacht voor organische stedelijke ontwikkeling lijkt aangedreven te worden door de gedachte van adaptiviteit, de ontwikkeling van de woningmarkt en de economische ontwikkeling. Deze drie drivers kwamen veelvuldig naar voren kijkende naar het proces van organische stedelijke ontwikkeling en de invulling hiervan.

Binnen het concept van organische stedelijke ontwikkeling is gekeken naar zowel de planningsfilosofie als de ruimtelijke structuur als de planningsregels. Bij de planningsfilosofie is vooral gekeken naar de definitie van organische stedelijke ontwikkeling en het verschil tussen integrale en organische ontwikkeling volgens Buitelaar et al. (2012). Binnen de ruimtelijke structuur lag de nadruk op de belangrijkste fysieke structuren en het verschil tussen een boom- en een semi-rasterstructuur zoals Alexander (1967) dit onderscheidt. Bij de planningsregels is met name gefocust op de formulering van de regels zoals dit door Moroni (2015) en Cozzolino (2018ab) is aangekaart in relatie tot concepten als spontaniteit, flexibiliteit en zelforganisatie. In bloemkoolwijken zoals Almere Haven is duidelijk de ruimtelijke structuur van bochten en hofjes terug te zien die centraal staat in de planningsfilosofie. Deze reactie op het grootschalig en rechtlijnig traditioneel plannen van wijken focust meer op kleinschaligheid en humaniteit, en legt dus meer nadruk op de mens zelf. Kenmerken die we tevens terug zien binnen de definitie van organische stedelijke ontwikkeling, maar die nog steeds zeer planmatig zijn. Het lijkt hier meer op een soort artificiële vorm van organisch ontwikkeling, een opgelegde spontaniteit vanuit een conceptueel beeld waar het theoretisch goed klinkt, maar de ervaring uit de praktijk anders uitwijst. Hierin verschilt Almere Haven van huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zoals Almere Poort. In Almere Poort wordt de planningsfilosofie verder doorgevoerd met een duidelijke focus op adaptief vermogen, het inspelen op veranderingen middels flexibele, globale bestemmingsplannen en concepten als particulier opdrachtgeverschap. De aanpak is hierdoor kleinschaliger en meer geleidelijk door het plannen in bouwvelden binnen het bestemmingsplan. Er wordt gepoogd zonder blauwdruk met een open-eindproces te plannen, maar de ervaring leert dat het eindbeeld er toch vaak weer in lijkt te sluipen. Tevens is er een belangrijke verschuiving in de dominantere rol voor eindgebruikers en de meer faciliterende rol voor de overheid. Hierbij spelen planningsregels een rol om deze verhouding te reguleren bijvoorbeeld middels een kavelpaspoort waar de spelregels voor zelfbouw, opgesteld door de overheid, gecommuniceerd worden naar eindgebruikers. Desondanks blijft het spanningsveld tussen overheid en eindgebruikers, tussen top-down en bottom-up, een lastige kwestie. Het gaat hier vooral om het vinden van balans, niet over meer of minder overheid, maar juist de manier waarop ze zich inzet.

Kortom, Almere Haven blijkt voornamelijk organisch middels de ruimtelijke structuur, waar Almere Poort het 'organische' aspect verder lijkt te integreren; niet alleen middels de ruimtelijke structuur, maar ook via planningsregels en binnen de planningsfilosofie.

5.2 Reflectie

Terugkijkend op het conceptueel model was het goed geweest om ook de persoonlijke ervaring van eindgebruikers binnen de voorstellen voor ruimtelijke ontwikkeling mee te nemen in het onderzoek. Zo zou naast de inzichten van experts ook de invloed van de filosofie, de ruimtelijke structuur en de regels op de ervaring van eindgebruikers onderdeel van het onderzoek kunnen uitmaken. Er wordt dan niet alleen gekeken naar de ervaring van experts, maar ook naar de gebruikerservaring op microniveau van mensen die er wonen. Zodoende kan de ervaring van experts ook vergeleken worden met de gebruikservaringen om te kijken in hoeverre deze overeenkomen.

Waar gepoogd is middels het theoretisch kader een zo volledig mogelijk beeld over het concept organische stedelijke ontwikkeling neer te zetten, bestaat de kans dat bepaalde punten missen of onderbelicht zijn. Via de driedeling in planningsfilosofie, ruimtelijke structuur en planningsregels zijn verschillende thema's samengebracht onder het gezamenlijke thema van organische stedelijke ontwikkeling om een kwalitatief onderbouwd kader te vormen. Gezien de uitkomsten van de interviews en de verschillende opvattingen over het 'organische' aspect leert de praktijk dat een sterk onderbouw theoretisch concept niet altijd zo simpel tot uiting komt in de praktijk.

Ook zou het een volgende keer zinvol zijn om meerdere locaties waar organische stedelijke ontwikkeling plaatsvindt op te nemen in het onderzoek, waar dit onderzoek relatief locatie specifiek is en het veralgemeniseren naar andere onderzoeken dus niet zomaar gedaan kan worden.

5.3 Vervolgonderzoek

Gezien de uitkomsten van dit onderzoek verdient het aanbeveling verder onderzoek te doen naar het concept van organische stedelijke ontwikkeling vanuit de gedachte van het genereren van adaptief vermogen in combinatie met de ontwikkeling van de woningmarkt en de economische ontwikkeling om zo te verkennen wat de rol van het concept kan zijn in toekomstige ontwikkelingen.

Een punt dat uit verschillende interviews naar voren kwam was het thema leefbaarheid en de ervaring van eindgebruikers. Dit zou kunnen worden opgenomen in een vervolgonderzoek om zo naast de inzichten van experts ook op microniveau tot inzichten te komen. Door ook de gebruikerservaring van mensen die er wonen op te nemen, wordt de praktijkervaring van experts uitgebreid met die van eindgebruikers om deze twee naast elkaar te kunnen leggen.

5.4 Dankbetuiging

Ik zou graag de planoloog van de gemeente Almere, Thijs van der Steeg, de gebiedsmanager van de gemeente Almere, Lilian Karnenbeek, Daan Bossuyt, Jan Frans de Hartog, de opbouwwerker van de Schoor en Like Bijlsma willen bedanken voor hun bereidheid om deel te nemen aan een expert interview. Daarnaast wil ik graag mijn begeleider Ward Rauws bedanken voor zijn support en adviezen gedurende het onderzoek. Ik heb me met veel plezier verdiept in het concept van organische stedelijke organische ontwikkeling en specifiek Almere. Zodoende kijk ik terug op een boeiende en leerzame onderzoeksperiode waarin ik veel nieuwe ervaringen en vaardigheden heb opgedaan.

Referenties

- Alexander, C. (1967). A city is not a tree. *Ekistics*, 23(139), 344-348.
- Almere Poort (2019). *Homeruskwartier*. Geraadpleegd op 26-04-2019 via <https://poort.almere.nl/wijken-in-almere-poort/homeruskwartier/>. Almere: Gemeente Almere.
- Almere woont (2019). *Homeruskwartier* [Foto]. Geraadpleegd op 19-05-2019 via <https://www.amsterdamwoont.nl/gemeente/almere/nieuwbouwlocatie/homeruskwartier/>.
- Batty, M. & Marshall, S. (2009). The evolution of cities: Geddes, Abercrombie and the new physicalism. *Town Planning Review*, 80(6), 551-574.
- Batty, M. & Marshall, S. (2017). Thinking organic, acting civic: The paradox of planning for Cities in Evolution. *Landscape and Urban Planning*, 166, 4-14.
- Bertaud, A. (2014). *Housing Affordability: Top-Down Design and Spontaneous Order*. Policy briefing, New York University Marron Institute of Urban Management New York University Stern Urbanization Project.
- Bossuyt, D., Salet, W. & Majoor, S. (2018). Commissioning as the cornerstone of self-build. Assessing the constraints and opportunities of self-build housing in the Netherlands. *Land Use Policy*, 77, 524-533.
- Buitelaar E., Feenstra, S., Galle, M., Lekkerkerker, J., Sorel, N., & Tennekes, J. (2012). *Vormgeven aan de spontane stad: belemmeringen en kansen voor organische stedelijke herontwikkeling*. Den Haag/Amsterdam, Nederland: Planbureau voor de Leefomgeving/Urhan Urban Design.
- Canon van Almere (2008). *Welkom bij de Canon van Almere!*. Geraadpleegd op 26-04-2019 via <http://canonvanalmere.nl/>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2017). *Veel naoorlogse stadswijken sociaaleconomisch zwak*. Geraadpleegd op 01-03-2019 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/46/veel-naoorlogse-stadswijken-sociaaleconomisch-zwak>.
- Clifford, N., French, S. & Valentine, G. (2010). *Key methods in geography* (Second ed.). London: SAGE.
- Clifford, N., Cope, M., Gillespie, T., & French, S. (2016). *Key methods in geography* (Third ed.). London: SAGE.
- Cozzolino S. (2018a). Reconsidering Urban Spontaneity and Flexibility after Jane Jacobs. How do they work under different kind of planning conditions?. *Cosmos + Taxis*, (5)3+4, 14-24.
- Cozzolino, S. (2018b). The (anti) adaptive neighborhoods. Embracing complexity and distribution of design control in the ordinary built environment. Paper presented at AESOP2018, Gothenburg, 10-14 July.
- Cozzolino, S., Buitelaar, E., Moroni, S., & Sorel, N. (2017). Experimenting in Urban Self-organization. Framework-rules and Emerging Orders in Oosterwold (Almere, The Netherlands). *Cosmos + Taxis*, 4(2), 49-59.
- Dijk, T. van, Slabbers, S. & Zonneveld, W. (2015). *Dictaat RO1: "Ontwerpen in de Planologie"*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.
- Geller, M. (2012). *More on Almere and Self-Build Housing* [Foto]. Geraadpleegd op 26-05-2019 via <http://gellersworldtravel.blogspot.com/2012/04/more-on-almere-and-self-build-housing.html>.
- Golsteijn, M. (2013). *Kerkgracht Almere Haven* [Foto]. Geraadpleegd op 19-05-2019 via https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Kerkgracht_Almere_Haven.JPG.
- Habraken, N. J., (1987). The Control of Complexity. *Places*, 4(2), 3-15.

- Herbert, G. (1963). The Organic Analogy in Town Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 29(3), 198-209.
- Ik bouw mijn huis in Almere (2019a). *Homeruskwartier*. Geraadpleegd op 26-04-2019 via <https://ikbouwminhuisin.almere.nl/stadsdelen-wijken/almere-poort/homeruskwartier/>.
- Ik bouw mijn huis in Almere (2019b). *Zelfbouw in een rij* [Foto]. Geraadpleegd op 19-05-2019 via <https://ikbouwminhuisin.almere.nl/zelf-bouwen/zelfbouw-in-een-rij/>. Almere: Gemeente Almere.
- Joling, M. (2018). *Bruggen in Almere Haven worden vervangen, mogelijk geluidsoverlast door werkzaamheden* [Foto]. Geraadpleegd op 19-05-2019 via <http://www.almere-nieuws.nl/nieuws/21133/bruggen-in-almere-haven-worden-vervangen-mogelijk-geluidsoverlast-door-werkzaamheden/>.
- Levy, J. (2008). Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference. *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), 1-18.
- Middelkoop, M. van (2014). *Almere Haven, Bloemkoolwijk of Spaghettiwijk* [Foto]. Geraadpleegd op 26-05-2019 via <https://www.aerophotostock.com/media/c7bdd3b3-9749-403f-96c7-31724bac9487-almere-nederland-11-juni-2014-almere-haven-bloemkoolwijk-of>.
- Moroni, S. (2015). Complexity and the inherent limits of explanation and prediction: Urban codes for self-organising cities. *Planning Theory*, 14(3), 248-267.
- Moroni, S. & Cozzolino, S. (2019). Action and the city. Emergence, complexity, planning. *Cities*, 90, 42-51.
- MVRDV (2019). MVRDV Almere Oosterwold [Foto]. Geraadpleegd op 19-05-2019 via <https://picswe.net/pics/mvrdv-almere-oosterwold-cd.html>.
- Nederland wordt anders (2019). *Jacqueline Tellinga* [Foto]. Geraadpleegd op 04-06-2019 <http://archieff.nederlandwordtanders.nl/netwerk/jacqueline-tellinga/>.
- Ontwikkelingsplan Homeruskwartier (2007). *Bestemmingsplan Almere Poort* [Foto]. Almere: Gemeente Almere.
- Rauws, W (2017). Embracing Uncertainty Without Abandoning Planning. *disP - The Planning Review*, 53(1), 32-45.
- Rauws, W. & Roo, G. de (2016). Adaptive planning: Generating conditions for urban adaptability. Lessons from Dutch organic development strategies. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43(6), 1052-1074.
- Rauws, W., Zuidema, C. & Roo, G. de (2018). *Adaptieve planning voor een zelfontvouwend landschap*. Geraadpleegd op 03-03-2019 via <http://romagazine.nl/adaptieve-planning-voor-een-zelfontvouwend-landschap/20270>. ROMagazine.
- RIJP (1974). *Ontwerp Almere-Haven* [Foto]. Flevovericht nr. 92. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW).
- Roggema, R. (2008). Swarm planning: a new design paradigm dealing with long-term problems associated with turbulence. In R. Ramirez, J. W. Selsky, & K. Van der Heijden (Red.), *Business planning for turbulent times, new methods for applying scenarios* (pp. 103–129). London: Earthscan.
- RRAAM (2013a). *Bestuursovereenkomst RRAAM* [Foto]. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM).
- RRAAM (2013b). *Uitvoeringsovereenkomst Almere 2.0* [Foto]. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM).
- Savini, F., Majoor, S. & Salet, W. (2014). Dilemmas of planning: Intervention, regulation, and investment. *Planning Theory*, 14(3), pp.296-315.

Stolk, E. & Portugali, J. (2012). A SIRN view on urban design – the case of Almere Hout. In Portugali, J., Tan, E., Meyer, V., & Stolk, E. (Red.), *Complexity Theories of Cities have come of Age* (pp. 391-412). Heidelberg: Springer.

Travers, M. (2001). *Qualitative Research Through Case Studies*. London: SAGE.

Van der Linden (2019). *Kerkgracht 50 – Almere* [Foto]. Geraadpleegd op 04-06-2019 via <https://www.vanderlinden.nl/koopwoning/Kerkgracht+50+--+ALMERE/c6b406b3-92d5-4db2-be09-38ac3e859c9f>.

Wekker, F. (2016). Planning of the Past. *Home Cultures*, 13(2), 145-167.

Bijlage A – Informed Consent brief

Onderzoeker
Déan Klimp
T 06 28024427
d.n.klimp@student.rug.nl

Begeleider
dr. Ward Rauws
T 050 36 35264
w.s.rauws@rug.nl

Datum
dag maand 2019

Geachte ...,

Ter afsluiting van de BSc Technische Planologie doe ik onderzoek naar het proces van *organische stedelijke ontwikkeling*. Ik bestudeer in het bijzonder hoe huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes verhouden tot de bloemkoolwijken van de jaren '70 en '80. Hierbij zijn Almere Poort en Almere Haven als casestudy genomen. Bij voorbaat veel dank voor bijdrage aan dit onderzoek. Deze brief bevat een korte toelichting op het interview.

Hoe zal het gesprek verlopen?

Het gesprek is erop gericht om kennis en expertise over het concept organische stedelijke ontwikkeling te verkrijgen. Ik zal hier specifiek ingaan op Almere Poort en Almere Haven. Ik doe dit aan de hand van een vragenlijst om het gesprek te structureren. Deze vragenlijst is opgebouwd uit de volgende vier thema's:

- planningsfilosofie
- ruimtelijke structuur
- planningsregels
- evaluatie (knelpunten)

Het interview zal ongeveer een uur duren. U kunt op elk moment zonder opgaaf van reden besluiten om het interview stop te zetten of te pauzeren. Ook kunt u er altijd voor kiezen om een specifieke vraag niet te beantwoorden, wederom zonder opgaaf van reden.

Wat zal er gebeuren met de gegevens?

Met uw toestemming wil ik het gesprek graag opnemen zodat de gegevens later nauwkeurig verwerkt kunnen worden. Er zal vertrouwelijk worden omgegaan met de gegevens. Mijn scriptiebegeleider Ward Rauws en ikzelf zullen toegang tot de gegevens hebben. De gegevens zullen worden gearchiveerd en vijf jaar na het afronden van mijn scriptie worden verwijderd.

Mocht u meer willen weten dan kunt u contact op nemen met mij of met mijn begeleider, Ward Rauws.

Nogmaals hartelijk dank voor uw deelname.

Met vriendelijke groet,
Déan Klimp

Bijlage B – Informatieblad

Informatieblad

Voor het bachelor scriptieonderzoek:

Almere, een stad met twee kanten van het spectrum

Een exploratief onderzoek naar het proces van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen

Hartelijk dank voor uw bereidheid om deel te nemen aan mijn bachelor scriptieonderzoek!

Het doel van dit onderzoek is te kijken naar proces van organische stedelijke ontwikkeling en hoe huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes verhouden tot de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80. De focus ligt hier specifiek op Almere Haven en Almere Poort om te kijken hoe dit hier terug te zien is en hoe beide stadsdelen zich tot elkaar verhouden.

Rechten omtrent vertrouwelijkheid en participatie

- Het interview wordt opgenomen en er worden mogelijk notities gemaakt tijdens het interview.
- U heeft het recht om het opnemen van het interview op elk gewenst moment te laten stoppen en u kunt het interview ook op elk gewenst moment pauzeren of afbreken.
- U heeft het recht om een kopie van het transcript van het interview toegestuurd te krijgen om zo naar wens aanpassingen te maken.
- Alle informatie die u verstrekt, zal vertrouwelijk worden bewaard in beveiligde mappen op een met een wachtwoord beveiligde computer/mobiele telefoon tot maximaal vijf jaar na het afronden van het onderzoek.
- Het gebruik van de informatie die u verstrekt heeft als doel mij verder te helpen met het afronden van mijn onderzoek. Zowel mijn scriptiebegeleider, als ik, en eventueel een tweede corrector zullen de gegevens in kunnen zien.

Als participant heeft u het recht om:

- af te zien van deelname;
- elke specifieke vraag die gesteld wordt onbeantwoord te laten;
- het opnemen van het interview op elk gewenst moment te stoppen;
- het interview op elk gewenst moment te pauzeren of beëindigen;
- u terug te trekken van deelname tot drie weken na het interview;
- vragen te stellen over het onderzoek op elk gewenst moment tijdens de deelname en;
- verstrekte informatie waarvan u wenst dit niet op te nemen in het onderzoek te laten verwijderen.

Nogmaals hartelijk dank voor uw interesse in mijn bachelor scriptieonderzoek. Mocht u nog vragen hebben, aarzel niet en stel deze gerust. U kunt ook contact opnemen met mijn begeleider middels onderstaande contactgegevens.

Met vriendelijke groet,
Déan Klimp

Contactgegevens onderzoeker: <i>Déan Klimp</i> <i>T 06 28024427</i> <i>d.n.klimp@student.rug.nl</i>	Contactgegevens begeleider: <i>Dr. W.S. (Ward) Rauws</i> <i>T 050 36 35264</i> <i>w.s.rauws@rug.nl</i>
--	---

Faculty of Spatial Sciences, University of Groningen, Landleven 1, 9747 AD Groningen, The Netherlands.

Bijlage C – Toestemmingsformulier

Overeenkomst deelname

In het bachelor scriptieonderzoek:

Almere, een stad met twee kanten van het spectrum

Een exploratief onderzoek naar het proces van organische stedelijke ontwikkeling door de tijd heen

Het doel van dit onderzoek is te kijken naar het proces van organische stedelijke ontwikkeling en hoe huidige voorstellen voor organische stedelijke ontwikkeling zich qua ruimtelijke structuur en planningsprincipes verhouden tot de bloemkoolwijken van de jaren 70 en 80. De focus ligt hier specifiek op Almere Haven en Almere Poort om te kijken hoe dit hier terug te zien is en hoe beide stadsdelen zich tot elkaar verhouden.

- Ik heb het informatieblad dat gekoppeld is aan dit onderzoek gelezen en begrijp wat hierin beschreven is. Ik kon aanvullende vragen stellen. Mijn vragen zijn genoeg beantwoord.
- Ik begrijp dat deelname aan dit onderzoek volledig vrijwillig is en dat ik op elk gewenst moment mag pauzeren of afbreken, zonder opgaaf van reden.
- Ik begrijp dat deelname aan dit onderzoek vertrouwelijk is en dat alleen de mensen, zoals vermeld staat op het informatieblad, de verstrekte informatie kunnen zien.
- Ik begrijp dat alle informatie die ik verstrek, verouwelijk zal worden bewaard in beveiligde mappen op een met een wachtwoord beveiligde computer/mobiele telefoon.

Gelieve JA of NEE te omcirkelen:

Ik geef toestemming tot het opnemen van het interview JA / NEE

Ik wens anoniem te blijven binnen dit onderzoek JA / NEE

Zo JA

Een pseudoniem naar mijn keuze kan gebruikt worden binnen dit onderzoek JA / NEE

Zo JA; pseudoniem naar keuze: _____

“Ik ga akkoord met deelname aan dit onderzoek middels dit interview en bevestig de ontvangst van een kopie van dit toestemmingsformulier en het informatieblad van dit onderzoek.”

Naam participant: _____

Handtekening participant: _____ Datum: _____

“Ik ga akkoord met de voorwaarden uitgewerkt in het informatieblad van dit onderzoek en ik zorg ervoor dat er geen schade wordt toegebracht aan participanten tijdens dit onderzoek .”

Naam onderzoeker: _____

Handtekening onderzoeker: _____ Datum: _____

Graag onderstaande informatie invullen als u wenst een *kopie van het interview transcript* te ontvangen zodat u de mogelijkheid heeft om aanpassingen te maken.

Naam participant: _____

Email participant: _____

Bijlage D – Interviewvragen

Om het interview op gang te brengen is in sommige gevallen een vraag gesteld waarbij de expert kort iets over zichzelf verteld. Bij de meeste interviews was dit echter niet nodig deze vraag specifiek te stellen waar de expert dit uit zichzelf al vertelde.

De vraag: “Hoe zou u de ontwikkelingsfilosofie van Almere Haven/Poort omschrijven?” is in veel interviews gesteld. Deze vraag is vaak verduidelijkt met de volgende vervolgvraag: “Met andere woorden welke principes hebben centraal gestaan in de ontwikkeling van Almere Haven/Poort?”.

In veel interviews is op de ontwikkelingsfilosofie doorgevraagd door te vragen: “tot welke ruimtelijke structuren leidt deze ontwikkelingsfilosofie in Almere Haven/Poort?” om zo tot inzichten met betrekking tot de ruimtelijke structuur te komen.

Al dan niet na uitleg over *planningsregels* is een vraag in de trant van: “Hoe vraagt een organisch stedelijk gebied om andere planningsregels? Wat is specifiek aan de planningsregels in Almere Haven? Hoe onderscheiden de planningsregels zich in Almere Poort?”.

“Wat zijn knelpunten in de ontwikkeling van Almere Haven/Poort?” deze vraag is tijdens veel interviews aan bod gekomen in een of andere vorm. Een vraag die hier vaak op volgde was in de vorm van: “Wat is de toekomst van organische stedelijke ontwikkeling?”.

Bijlage E – Codeerschema

Thema	Code	Voorbeelden
<i>Definitie organische stedelijke ontwikkeling</i>	Schaalniveau	Kleinschalig en geleidelijk
	Wijze van organiseren	Open-eindproces zonder blauwdruk
	Ontwikkeling en beheer	Lopen door elkaar
	Dominante rol eindgebruiker	Burgerschap, participatie, zelforganisatie, betrokkenheid
	Faciliterende rol overheid	Spanningsveld top-down vs. bottom-up
	Sleutelwoorden	Adaptief vermogen, flexibiliteit, spontaniteit
<i>Hernieuwde aandacht</i>	Adaptiviteit	Onzekere toekomst, dynamisch, onvoorspelbaar, veranderend
	Economische ontwikkeling	Crisis noodzaak tot meer organische ontwikkeling
	Ontwikkeling woningmarkt	Woningdruk, bouwopgave, vraag en aanbod
<i>Planningsfilosofie</i>	Gemeente	Planoloog
	Schaalniveau	Grootschalig vs. kleinschalig
	Wijze van organiseren	Projectmatig met eindbeeld vs. procesmatig strategisch
	Type ontwikkelaar	Grote professionele partijen vs. kleine ontwikkelaars en particulieren
	Rol gemeente	Actief en risicodragend vs. faciliterend
	Ontwikkeling en beheer	Volgordelijk vs. door elkaar
<i>Ruimtelijke structuur</i>	Planmatig	Ontworpen variatie, opgelegde spontaniteit, bouwvelden
	Kavelstructuur	Woonerven met hofjes vs. rasterstructuur van kavels
	Infrastructuur	Boomstructuur vs. semi-rasterstructuur
	Voorzieningenniveau	Mix van functies
<i>Planningsregels</i>	Type regels	Generiek, simpel
	Doelstelling regelgeving	Mate van controle, rechtszekerheid, initiatieven stimuleren en faciliteren
	Toepassing regelgeving	Kavelpasporten, globale en flexibele bestemmingsplannen
	Subject regelgeving	Zelforganisatie, particulier opdrachtgeverschap
<i>Knelpunten</i>	Rol gemeente	Spanningsveld top-down vs. bottom-up, kloof
	Planningsopgaven	Verduurzaming, hittestress, voorzieningenniveau
	Ontwikkeling en beheer	Onvrede, communicatie, woongenot
	Dynamische samenleving	Levensloopbestendiger, schaalniveau vs. fijne dynamiek

